Utskrift

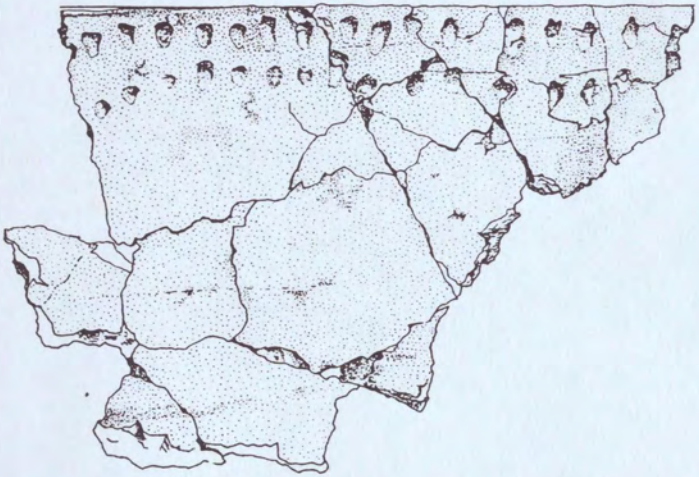

nr 4

Hallands Län
KUNGSBACKA
VARBERG
HYLTEBRUK
FALKENBERG
ÖVRABÖKE
N
HALMSTAD
PÅARP
GENEVAD
LAHOLM
Länsgräns
Landskapsgräns
0
10
20
30 km

Innehåll:

Bengt Westergaard:
NEOLITISKA HUS *-problem och möjligheter med exempel från Halland* ..... *s. 4*

Lennart Carlie:
PÅARP *-en mellanneolitisk fångstboplats* ..... *s. 15*

Bengt Westergaard:
C-14 *-dateringar av neolitisk trattbägarkeramik i Halland* ..... *s. 31*

Pär Connelid och Catharina Mascher:
ÖVRABÖKE *-förhistoriskt odlingslandskap i halländsk skogsbygd* ..... *s. 44*

Per Wranning:
EN FÖRROMMERSK JÄRNFRAMSTÄLLNINGSPLATS I GENEVAD ..... *s. 68*

Påarp - en mellanneolitisk fångstboplats

Av Lennart Carlie

Inledning

I samband med en mindre arkeologisk undersökning i Påarp, ca 1 mil söder om Halmstad, framkom delar av en neolitisk boplats (figur 1). Vid undersökningen konstaterades att endast de östliga delarna av boplatsens utkast- eller kulturlager påträffades. Fynden som framkom bestod av såväl flinta som keramik, där keramikmaterialet genom sin storlek och sammansättning tilldrar sig det största intresset.

Områdets topografi

Den undersökta lokalen är idag belägen ca 500 m öster om havet där den återfinns på sydöstra kanten av en mindre, nordost-sydvästlig orienterad höjdrygg. Den nutida kustlinjen i södra Halland är närmast rak med endast smärre, utslätade bukter. Denna bild motsvarar på intet sätt vad som varit gällande under förhistorisk tid. Under atlantisk tid och framför allt vid tidpunkten för Litorinamaximum förekom ett flertal större vikar som idag endast kan iakttas som flacka sänkor eller ådalgångar. Från undersökningar vid Lagans utlopp finns belägg för att strandlinjen vid övergången mellan atlantisk och subboreal tid varit ca 10 m högre än idag (Carlie 1988a s 19). Studerar man en modern karta och följer ekvidistanskurvan för 10 m framgår att det på ett flertal platser förekommer såväl mindre öar som skyddade vikar. En av dessa vikar återfinns i anslutning till den undersökta lokalen vid Påarp. Av höjdkurvorna framgår att den

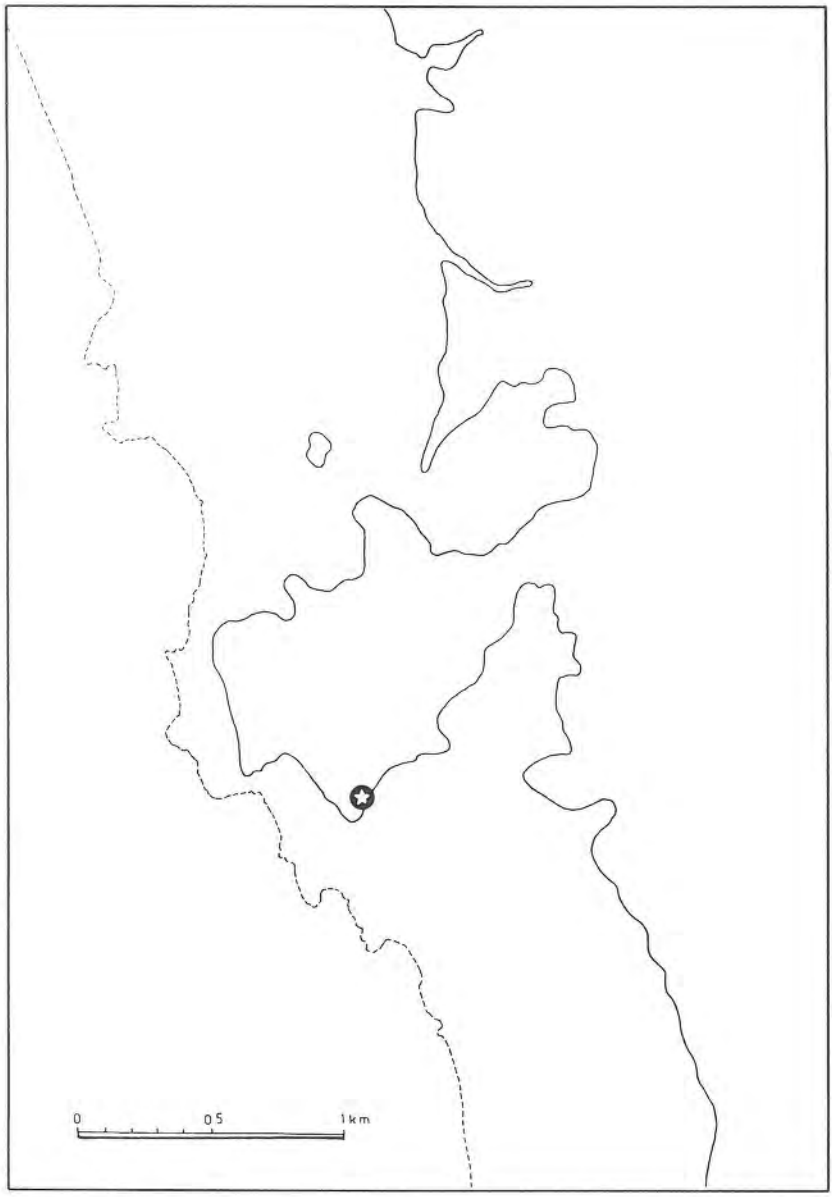

Figur 2. *Som framgår av kartan har boplatsen varit placerad i anslutning till den forna strandlinjen och väl skyddad bakom en utskjutande udde. Streckad linje=dagens vattennivå; heldragen linje=vattennivån under MN.*

nordost-sydvästliga höjdryggen bildat en utskjutande udde i havet. På dess sydöstra sida och i direkt anslutning till den forna strandlinjen har den mellanneolitiska boplatsen varit belägen (figur 2). Krönet på höjden har då också bildat ett gott skydd mot den normalt rådande västvinden.

Ca 2 km norr om Påarpboplatsen finns vad som idag benämns Hammarsberget. En ca 14 m hög bergsknalle som under första hälften av neolitikum utgjort en ca 100x200 m stor ö. På dess östra sida, dvs läsidan, har tidigare påträffats stora mängder flinta och keramik och där den ornerade keramiken visar på ett mellanneolitiskt ursprung (Ewald 1925 s 25 ff).

Jordmånen i anslutning till den undersökta boplatsen består av såväl grus, sand som lera, men det förekommer även inslag av klappersten. Det sistnämnda kan följas runt den tidigare udden och syns tydligast vid det stora klapperstensgravfältet i Påarp (Lundborg 1966). Även i anslutning till boplatsen förekom ett mindre klapperstensfält. Kopplingen mellan detta fält och fynden var påtaglig då all keramik och flinta framkom i direkt anslutning här till. Liknande iakttagelser har konstaterats vid några av de mellanneolitiska boplatsern vid Jonstorp (Malmer 1969 figur 28).

Fynden

Som inledningsvis nämnts grundades undersökningen på att området skulle exploateras, vilket också begränsade möjligheterna att påverka utsträckningen på grävningsområdet. Totalt undersöktes 14 m^2 vilket motsvarar ett 2 m brett schakt genom det fyndförande lagrets centrala delar samt två kvadratmeterrutor i områdets södra delar.

Sammanlagt påträffades 4690 g keramik, 3180 g flinta och bergart samt 10 g brända ben. Fördelningen av fynden visar på en tydlig koncentration i de västra delarna av schaktet vilket, i förlängningen, antyder att boplatsen har en större utbredning åt detta väderstreck.

Keramiken

Keramikmaterialet bestod av 417 skärvor, fördelat på 50 mynningsskärvor och 367 bukskärvor. Några bottenskärvor påträffades inte vilket får ses som något anmärkningsvärt. Formen på mynningsskärvorna visar att de härrör från relativt stora kärl med en diameter på mer än 25 cm. 91 skärvor uppvisade dekor av varierande typ. Övervägande del (74 st) utgjordes av gropornerade skärvor, vilket motsvarar ca 80 % av samtliga ornerade skärvor. Resterande skärvor var ornerade med kamstämpel, sneda pinnintryck, nagelintryck samt snörornamentik (tabell 1).

Typ	Antal skärvor
Gropornering	74
Kamstämpel	77
Sneda pinnintryck	7
Nagelintryck	2
Snörornamentik	1
Summa	**91**

***Tabell 1**. Fördelningen av de olika ornamentikstilarna.*

De ornerade skärvorna utgör, antalsmässigt, 22 % av samtliga skärvor. Ser man däremot till det viktmässiga förhållandet mellan ornerade och oornerade skärvor erhålls en annan fördelning. Således väger de ornerade skärvorna 1753 g, vilket skall sättas i relation till den sammanlagda vikten för hela keramikmaterialet om 4690 g. Förhållandet blir här att viktmässigt utgör de ornerade skärvorna 38 % av det totala antalet. I förlängningen visar detta att de ornerade skärvor är av större omfång än de oornerade. För materialet från Påarp kan konstateras att de förra har en genomsnittsvikt av 19 g medan de senare i genomsnitt väger 9 g. Kärlens form har i de flesta fall inte kunnat bestämmas men utseendet på huvuddelen av skärvorna antyder att dess väggar har varit raka. Förekomsten av enstaka skärvor visar dock att det existerat ett par kärl med markerad skuldra.

Som ovan nämnts är det här frågan om stora kärl med en mynningsdiameter på över 25 cm. Kärlen har varit kraftigt uppbyggda då huvuddelen av skärvorna uppvisar en tjocklek på mer än 1 cm. Magringen bestod till övervägande del av sand med inslag av stora kvartskorn. Vad som framstår som något anmärkningsvärt är att det inte varit möjligt att iaktta några bottenskärvor vilket försvårar tolkningen av huruvida kärlen varit försedda med plan eller spetsig botten. Avsaknaden av kraftigt svängda skärvor skulle dock kunna tyda på att kärlen kan varit försedda med plan botten. Vid en genomgång av samtliga mynningsskärvor, såväl ornerade som oornerade, framgår att dessa härstammar från minst 24 olika kärl.

Flintan

Flint- och bergartsmaterialet bestod av 386 fynd med en sammanlagd vikt av 3620 g. Huvuddelen av fynden bestod av avslag och

Typ	Antal	Vikt
Tjocknackig bergartsyxa	1	265
Yxfragment	5	41
Tvärpilar	2	2
Tånge	2	4
Skivskrapor	3	63
Spånskrapor	3	27
Spånkniv	1	4
Kantstickel	1	4
Knacksten (flinta)	1	152
Kärnor	18	925
Kärnuppfriskningsavslag	1	10
Spån	7	35
Spånfragment	7	34
Avslag	194	1440
Avfall	140	614
Summa	**386**	**3620**

Tabell 2. *Den kvantitativa fördelningen av samtliga flint- och bergartsartefakter*

avfall (334 st) vilket motsvarar 89 % av fyndmaterialet. Flintans kvalitet varierade mycket så tillvida det fanns både kraftigt förorenad lokal flinta men också flinta av hög kvalitet.

Vid en jämförelse mellan tabell 1 och 2 framgår att flintmaterialet är betydligt mindre än keramikmaterialet, ett förhållande som oftast är det motsatta på andra neolitiska boplatser. Även de reella artefakterna såsom pilspetsar, skrapor, knivar och yxor uppvisar en låg representativitet i fyndmaterialet. Samma förhållande kan iakttas för spånen

och spånfragmenten då endast sju stycken av varje kategori påträffades. Kärnorna består uteslutande av avslagskärnor, dvs det har inte framkommit några spånkärnor vare sig koniska eller cylindriska. Den hela yxan utgörs av en tjocknackig bergartsyxa, 9,8 cm lång och 5,6 cm bred vid eggen. Yxan är tillverkad av grönsten och väl slipad i eggdelen. Övriga yxfragment, dvs de som är tillverkade av flinta, har varit dåligt slipade. Utifrån formen på ett eggfragment finns antydningar om att denna utgör delar av tjocknackig yxa.

De båda tvärpilarna uppvisar atypiska former och är därför svåra att placera in i något typologiskt schema. De ger emellertid inga associationer till mesolitikum utan antyder snarare ett neolitiskt ursprung. Resterande pilspetsmaterial utgörs av tångar till två spånpilspetsar. Formen på tångarna och då framför allt dess grova tvärsnitt antyder att de utgör delar av avbrutna C-pilar. Endast ett fåtal flintor uppvisar den typ av patinering som uppstår när flintan kommer i kontakt med syre och vatten. Detta tyder på att området, antingen mycket snabbt blivit översandad eller att boplatsen aldrig varit ställd under vatten.

Bränd flinta

Av det totala flintmaterialet är 84 stycken eller 26% brända. Huvuddelen av dessa utgörs av avslag och avfall, medan endast tre består av reella artefakter. Den inbördes skillnaden för avslag och avfall är också stor så tillvida att 45 % av samtliga avfall är brända medan 18 % av avslagen uppvisar påverkan av eld. Att frekvensen av avfall är så pass mycket högre får tolkas som ett resultat, uppkommet vid flintans direkta kontakt med elden. Härvid sprängs flintan sönder och splittras upp i mindre bitar, dvs ett avslag kan resultera i ett flertal avfall.

Förekomsten av brända flintor utnyttjas i arkeologin för att spåra förekomsten av presumtiva härdar (Larsson 1978 s 194 f). Vid dessa tillfällen grundas tolkningarna på fördelningen av samtliga brända flintor. Denna metod har vid experiment visats vara opålitlig, då flintan krackelerat olika beroende på hur den utsätts för eldpåverkan. Vid experiment framgår att det inte räcker med att flintan utsätts för eldslågornas påverkan för att erhålla den typiska vita färgen. För att erhålla denna färg måste flintan komma i direkt kontakt med den brinnande veden för att det skall uppstå tillräcklig hög temperatur. I annat fall spricker endast materialet men behåller sin ursprungliga färg (Carlie 1988b s 9 ff).

Ser man på det begränsade materialet från Påarp är två tredjedelar av flintan helt vitbränd. Flertalet av dessa flintor framkom i de västliga delen av schaktet vilket visar att det funnits någon form av eldstad på denna del av boplatsen.

Kulturtillhörighet och datering

Fyndmaterialet ger i sin helhet en mycket entydig datering till mellanneolitikum. Närvaron av en tjocknackig bergartsyxa, en fragmentarisk tjocknackig flintyxa samt tångarna till två avbrutna C-pilar visar på denna datering. Samma iakttagelse kan konstateras för keramikmaterialet. Bland de ornerade skärvorna förekommer till övervägande del, kärl vilka varit ornerade med gropar. Även förekomsten av kamstämpel och sneda pinnintryck visar på en datering till mellanneolitikum (figurerna 3 och 4).

I det sammantagna keramikmaterialet finns endast en ornerad skärva som skiljer sig från det övriga materialet. Denna är ornerad

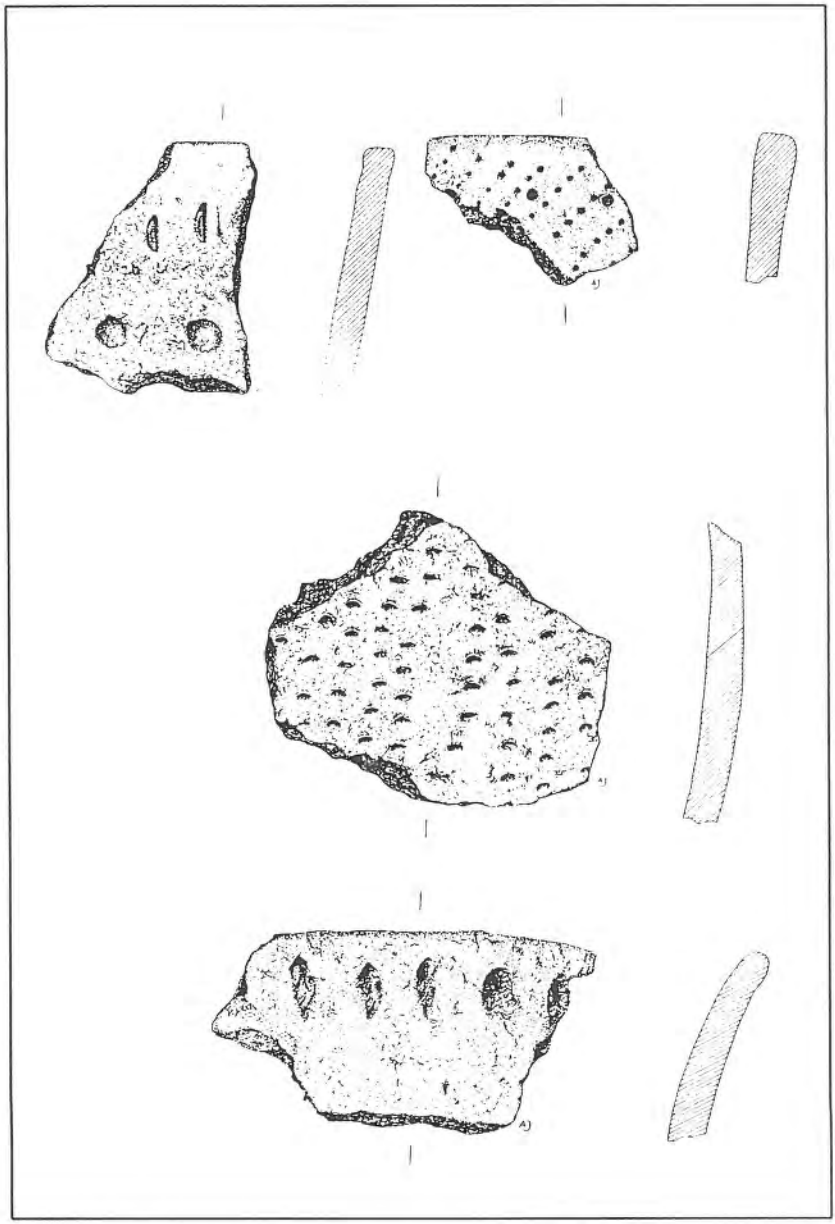

Figur 3. *Karaktäristiska ornamentikstilar från den gropkeramiska boplatsen vid Påarp. Skala 1:2. Teckning: Annika Jeppsson.*

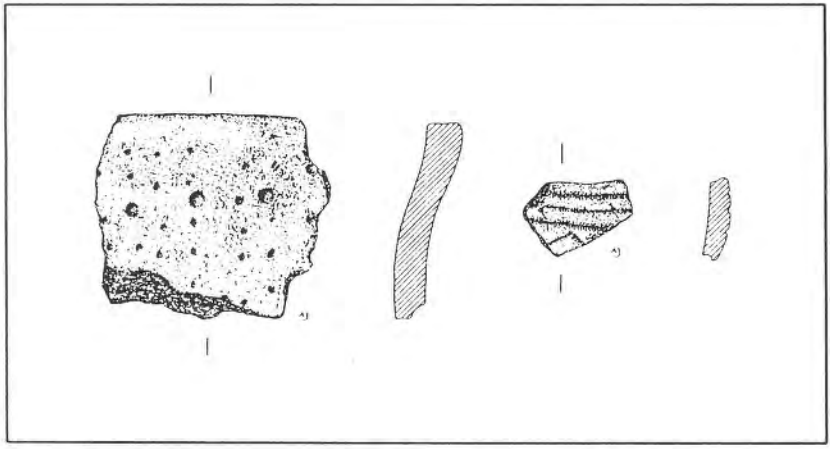

Figur 4. Till vänster gropornerad keramik. Till höger en skärva med ornamentik som kan tillskrivas stridsyxekulturen. Skala 1:2. Teckning: Annika Jeppsson.

med tvärsnodd i horisontella linjer. Utifrån dessa linjer förekommer snedställda linjer med samma ornering (figur 3). Magringen i skärvan skiljer sig också genom finare fraktioner i materialet samt att den är betydligt tunnare än resterande skärvor. Liknande ornering och kärltyp återfinns inom stridsyxekulturen (Malmer 1975). Ornamentikstilen på den påträffade skärvan visar på en stor överensstämmelse med den som finns på äldre kärl under stridsyxekulturen (typ F).

Förekomsten av stridsyxekeramik i ett mellanneolitiskt trattbägarkontext förekommer även på andra lokaler i södra Halland. Således har man vid gånggriften i Tolarp påträffat material som kan knytas såväl till stridsyxe- som trattbägarkulturen (Arbman 1954 s 26 f). Den fråga som uppstår kring det resterande fyndmaterialet är huruvida det skall tillskrivas senare delen av mellanneolitisk trattbägarkultur (MN-V) eller den gropkeramiska kulturen.

De attribut som används för att särskilja den mellanneolitiska trattbägarkulturen från den gropkeramiska kulturen i Västsverige och

Danmark, är förekomsten av spånpilspetsar och cylindriska spånkärnor. De två sistnämnda artefaktskategorierna återfinns huvudsakligen på boplatser som kan hänföras till det gropkeramiska komplexet (Nielsen 1979 s 32). Däremot menar samme författare att keramikmaterialet från trattbägarboplatser och gropkeramiska boplatser är svårt att särskilja (Ibid s 32).

Som tidigare nämnts utgörs huvuddelen av ornamentiken av gropar i varierande storlek, en ornamentikstil som finns representerad både inom trattbägarkulturen och i en gropkeramisk kontext. En avgörande skillnad är att gropornamentiken under MN-V huvudsakligen utförts genom fingerintryck (Davidsen 1978 s 100). Denna iakttagelse har påvisats från såväl danska som skånska lokaler (Larsson 1982 s 79 f). Ser man till samtida boplatser utmed den halländska kusten har gropornerningen utförts med hjälp av pinnar och inte genom fingerintryck.

Vid Påarp har all gropornerningen genomförts med hjälp av pinnar eller andra spetsiga föremål. Ett liknande förehållande kan påvisas från andra, närliggande lokaler som t ex Snapparp där mer än 90 % av orneringen har utförts med liknande redskap (Carlie 1988a s 16). Samma förhållande gäller för boplatsen vid Karsefors (Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet, 1992 s 12). Längre norrut, i Göteborgstrakten, förekommer boplatser som kan hänföras till den gropkeramiska kulturen. Från en av de mer fyndförande lokalerna, Hasslingehult, utgörs gropornerningen av tydliga intryck medan frånvaron av fingerintryck är total (Cullberg 1972 s 425 ff).

Gemensamt för Påarpboplatsen och övriga här anförda boplatser är också avsaknaden av lerskivor. Denna artefaktskategori förekommer däremot rikligt på boplatser som kan tillskrivas mellanneolitisk trattbägarkultur (Davidsen 1978 s 103). Visserligen förekommer det

lerskivor även på gropkeramiska boplatser men vid dessa tillfällen är det i begränsade mängder. Som exempel kan nämnas att Malmer påträffade 4 fragment bland de ca 2 000 skärvor som framkom vid undersökningarna av Jonstorp RÄ (Malmer 1969 s 53 Tabell 14) medan Lidén redovisar 11 lerskivor i hela ytfyndsmaterialet från Jonstorp (Lidén 1940 s 181). Liknande förhållande kan iakttas vid Kainsbakken på Jylland där det föreligger 16 lerskivefragment bland närmare 6 000 keramikskärvor (Rasmussen 1991 s 20 och 34). Ovan anförda kan sättas i relation med fynden från den mellanneolitiska trattbägarboplatsen vid Stävie där det framkom delar av 42 lerskivor (Larsson 1982 s 82).

Sammantaget visar de resultat som föreligger kring keramikmaterialens sammansättning att det, i realiteten, existerar olikheter på de sena mellanneolitiska boplatserna. Detta gäller framför allt ornamentiken och då i synnerhet vilka metoder man använt. På gropkeramiska boplatser tycks större delar av gropornerningen utförts med hjälp av pinnar eller andra spetsiga föremål medan kärlen från trattbägarkulturen fått dess gropar applicerade med hjälp av fingerintryck. En annan skillnad består i att det existerar en närmast total avsaknad av lerskivor på de gropkeramiska boplatserna.

Utifrån detta kan man anta att ett keramikmaterial, innehållande gropornering vilken genomförts med såväl pinnar som andra spetsiga föremål, kan tillskrivas den gropkeramiska kulturen. Frånvaron av lerskivor på västsvenska boplatser skulle också kunna stärka detta antagande i kulturtillhörighet. Närvaron av gropornering med hjälp av fingerintryck jämte förekomsten av lerskivor skulle då, å andra sidan vara attribut som kan tillskrivas den mellanneolitiska trattbägarkulturen. Av ovan anförda framgår att boplatsen vid Påarp, utifrån keramikmaterialet, kan tillskrivas det gropkeramiska komplexet i Västsverige.

Ser man däremot till flintmaterialet skiljer sig fynden från Påarp från övriga gropkeramiska boplatser utmed den svenska västkusten, men också i förhållande till danskt material. För dessa boplatser tycks det existera ett generellt drag i det att flintmaterialet är betydligt mer omfattande än keramikmaterialet (Nielsen 1979 s 33). Vid Påarp är förhållandet det omvända så tillvida att flintmaterialet endast utgör 38% av den totala fyndmängden. Likaledes är frekvensen av olika artefakter låg vilket framför allt gäller de karaktäristiska ledartefakterna, dvs spånpilspetsar och cylindriska spånkärnor.

Av dessa ledartefakter har det vid Påarp endast framkommit två spånpilspetsar av typ C medan det inte föreligger något fynd av cylindriska spånkärnor. Orsaken härför skulle kunna förklaras av att endast delar av boplatsen blivit undersökt och att flintgivande aktiviteter ägt rum inom andra ytor av boplatsen. Det kan även tänkas att andelen flinta och keramik visar ett faktiskt förhållande. Den låga frekvensen av pilspetsar skulle då kunna tyda på att man inte bedrivit någon mer omfattande jakt på landlevande däggdjur. Förekomsten av sälben torde istället visa på jaktaktiviteter, inriktade på maritima bytesdjur.

Slutord

Boplatsen vid Påarp torde utifrån keramikmaterialet, tillskrivas det gropkeramiska komplexet i Västsverige. Tolkningen grundas i första hand på det ornerade keramikmaterialet som visar stora likheter med fynd från Jonstorp men också Hasslingehult. Några större likheter med material från mellanneolitisk trattbägarkultur som t ex Stävieboplatsen finns inte vilket får ses som ett belägg för att det trots allt finns både trattbägarkultur och en gropkeramiskt kontext utmed den sydsvenska västkusten. Detta trots vissa forskares antaganden om det motsatta (Wyszomirska, 1984 s 40 ff).

REFERENSER

Arbman, H 1954: Hallands forntid. Hallands historia. Från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645.

Carlie, L 1988a: Snapparp - en neolitisk uppehållsplats. Halland.

Carlie, L 1988b: De mesolitiska hyddorna och jaktslingan i Skånes Djurpark. Forntida Teknik 2/88.

Cullberg, C 1972: 23:S 31 T 1 Hasslingehult Göteborg. Boplatsområde. Yngre stenålder. FYND rapporter 1972.

Davidsen, K 1978: The Final TRB Culture in Denmark. A Settlement Study. Arkæologiske Studier. Volume V.

Ewald, V 1925: Sydhalländska stenåldersboplatser. Halländsk bygdekultur. Studier rörande fornminnen folkmål och folkliv.

Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet 1992: Halland, Karsefors, Laholms lfs, Lejeby 3:25. RAÄ 74. Opublicerad grävningsrapport.

Larsson, L 1978: Ageröd 1:B - Ageröd 1:D. A Study of Early Atlantic Settlement in Scania. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. N° 12

Larsson, L 1982: A Causewayed Enclosure and a Site with Vallby Pottery at Stävie, Western Scania. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1981-1982.

Lidén, O 1940: Sydsvensk stenålder. Strandboplatserna i Jonstorp II.

Lundborg, L 1966: Klapperstensgravfältet vid Påarp, Trönninge socken. Halland.

Malmer, M P 1975: Stridsyxekulturen i Sverige och Norge.

Malmer, M P 1969: Gropkeramikboplatsen Jonstorp RÄ. Antikvariskt Arkiv 36.

Nielsen, S 1979: Den grubekeramiske kultur i Norden samt nogle bemærkninger om flækkepilespidsene fra Hesselö. Antikvariske Studier 3.

Rasmussen, L W 1991: Kainsbakke. En kystboplads fra yngre stenalder.

Wyszomirska, B 1984: Figurplastik och gravskick hos Nord- och Nordöst-europas neolitiska fångstkulturer. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4° N° 18.

***Utskrift* ges ut av:**

Stiftelsen Hallands länsmuseer, Uppdragsverksamheten
Tollsgatan, 302 31 HALMSTAD
Tel 035-16 04 00 Fax 035-18 60 67

Artiklar till ***Utskrift*** mottas i form av maskinskrivna manus eller 3.5" disketter i WordPerfekt 6.0 eller Page Maker 5.0. Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redigering och layout:

Erik Rosengren
Yvonne Eklund
Staffan Hyll

ISSN 1102-7290 *Tryckt hos KOMAC, Halmstad*

Halmstad 1995

I detta nummer:

Bengt Westergaard:
NEOLITISKA HUS *-problem och möjligheter med exempel från Halland*

Lennart Carlie:
PÅARP -en mellanneolitisk fångstboplats

Bengt Westergaard:
C-14 *-dateringar av neolitisk trattbägarkeramik i Halland*

Pär Connelid och Catharina Mascher:
ÖVRABÖKE *-förhistoriskt odlingslandskap i halländsk skogsbygd*

Per Wranning:
EN FÖRROMMERSK JÄRN-FRAMSTÄLLNINGSPLATS I GENEVAD